

szabályai (a bürokrácia kiépülése, az oktatás terjedése, a szabadidő megjelenése, migráció fokozódása), a társadalmi kommunikáció médiumai és technikái, a mentalitások átstrukturálódása és konfrontációja (a személyesség megjelenése) koronként alapvetően átszervezték a kapcsolattartási habitusokat, a kommunikáció műfajstruktúráját. A műfajok alkalmazása kapcsolatban áll az érvényben lévő hatalmi diskurzussal, viselkedési normákkal, divatokkal. A műfaji normák betartása szabatos önkifejezést tesz lehetővé, garantálja a kommunikáció eredményességét.²

A levél kötött műfaji és meghatározott retorikai hagyománnyal rendelkezik, a nyelvészeti, néprajzi, szociológiai, irodalmi diszciplinák leveleket érintő kutatásaiban hangsúlyos szerepet kapott ennek nyomkövetése is. A levél egyrészt műfajismereti korlátot állít és mennyiségi keretet szab az egyének közötti kommunikációnak, ugyanakkor biztosítja a személyek közötti kommunikáció adekvát módját is.

Hazai területen a szöveg-, egyén- és kontextusközpontú kutatások Keszeg Vilmos irányítása alatt folytak, a kutatással kapcsolatos elméleti és módszertani megközelítéseket az *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*³ és *A történetmondás antropológiája*⁴ kötetekben összegezte. „Az írás médium, kommunikációs technológia, kommunikációs csatorna, kommunikációs mód” – írja a szerző⁵ –, amely hatással van a kommunikált jelentésekre, a jelentés megjelenítésének módjaira, a kommunikáló egyének viszonyára. Keszeg Vilmos az írást mint beszédeseményt elemezve a szövegek központú analízis mellett tágabb társadalmi és kulturális kontextusban elemzi a népi írásbeliség különböző műfajait.

Cécile Dauphin, az Annales iskola kutatója 19. századi francia levelek és az ehhez rendelődő habitusok vizsgálata kapcsán a levél autoreflexív tulajdonságára fekteti a hangsúlyt. A levél olyan műfaj, amelyben lényeges helyet kap a levélíróknak a megalkotás körülményeire való reflektálása: a levél írásának helye, időpontja, továbbításának körülményei, tárolása, megfogalmazása, forgalmazása, olvasási módja, tárolási gesztusa, a levélváltás helye/körülménye.⁶ Ezáltal a források tartalmi elemzése lehetővé teszi azoknak a helyzeteknek és (primer/releváns) kontextusoknak a vizsgálatát, melyek a levélírás körülményeiben szerepet játszanak. Ebben az esetben releváns Bernard Lepetit megállapítása, mely szerint egyrészt a szöveg láttatja meg a kontextust, másrészt a kontextus ad értelmet a szövegnek. A szöveg által rögzítettek mellett az interpretációs folyamatot mint társadalmi gyakorlatot is figyelembe kell venni.⁷

Az Annales iskola követői a levélírást a mindennapokba beépülő írásgyakorlatként értelmezve, a levelek individuális jellegét tekintve identitást teremtő műfajként definiálják.⁸ A levélírás az egyénnek a saját életvilágáról, környezetéről, önmagáról való beszélés lehetőségét nyújtja. A levelek az egyén különböző szintű reprezentációjához nyújtanak lehetőséget, az önreprezentáción túl betekintést nyújtanak az adott mikrotársadalomba és a mindennapokba. A levél a személyes identitás textuális reprezentációja, ami az egyén gondolatainak exponálására, a körülötte zajló események közvetítésére ad lehetőséget.⁹

A személyes dokumentumok önéletrajzi módszerként való alkalmazása és tudományos feldolgozása a szociológiában William Thomas és Florian Znaniecki kutatásával kezdődött.¹⁰ Az általuk használt módszer új korszakot nyitott az empirikus kutatások kibontakozásában.¹¹ Ez a szociológiai irányzat azt vallja, hogy az egyéni magatartások és értékek teljes megértését a személyes dokumentumok kutatása teszi lehetővé.

2. 1. Becze Balázs levélhagyatékának szerkezete

■ Becze Balázs falusi, kulák családból származott. A második világháborút követően Magyarországon kényszerült letelepedni.

Levélgyűjteménye kapcsán a levélhagyaték terminust vélem használhatónak bizonyos kontextusokban. A levelek címzettjeként feltüntetett személy és az aktuális tulajdonos nem ugyanaz a személy, a levelek összegyűjtése/megőrzése, az elsődleges szelektálás gesztusa a címzethez rendelhető, a későbbiekben (halála után) a család tagjai hagyatékként, „örökségként” viszonyulnak hozzá, ennek függvényében értelmezik.

Becze Balázs levélhagyatéka 70 levelet és 35 postakártyát tartalmaz. Az adathozható levelek az 1939 és 1978 közötti időszakból származnak.¹² A levelek több mint felének időbeni behatárolására nem volt lehetőség, mivel a levelekhez tartozó borítékot nem őrizték meg, csupán húsz levél esetében. A levelek 75%-a, 53 darab levél Becze Sándortól, illetve családjától származik. A maradék 20% különböző személyekhez rendelődik hozzá (Fülöp, Gyárfás, Sanyi, Bálint, Annuska), 18 levél esetében, két levél azonosítatlan. Lényegesnek vélem a feladók nevének felsorolását, mert láttatják azt is, hogy a nőnemű rokonokat leszámítva Becze Balázs levelezőköre férfiakból tevődött össze. A Becze Sándortól (és családjától) származó 53 levél esetében a feladási hely és a meghatározott földrajzi terület kizárólag Pókaszepetk, Baja és Arad változatokat tartalmazza. A többi levél feladási helyeként Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Gyergyószentmiklós és Szalacs jelenik meg, ami Becze Balázs levelezőkörének zárt földrajzi terére enged következtetni.

A levelek adatolása csak részben teszi körülhatárolhatóvá azt az időintervallumot, amelyen belül Becze Sándor és Becze Balázs leveleztek. Az 1955 és 1978 közötti időszak biztosan adatolható, továbbá azok a tartalmi elemek segítik a rekonstrukciós törekvést, amelyek kiemelkedő családi események időpontját határozzák meg. Egyik ilyen referenciapont Becze Sándor halála, amely a családtagok közötti levelezés további működésére is hatással van. Az utolsó, tőle származó adatolható levél keltezése 1959 márciusa.¹³ A felesége által (későbbi években) feladott levél több alkalommal utal a férj halálára, a levél tartalmi egységeinek meghatározó elemeként építve be ezt a referenciát. Idő mérésére szolgáló referenciapontnak tekinthetők a gyerekekkel kapcsolatos események: a gyerekek kisiskolásként vannak megemlítve, amely korábbi időpontra enged következtetni, a későbbi levelekben már a gyerekek érettségi vizsgájáról számolnak be a szülők. Becze Sándor halála után Edit (felesége) és Mária (lánya) folytatja a levelezés hagyományát, megszólítva a család lemenő ágú tagjait is (Balázs rokonai, unokahúgai), ezáltal a két család közötti levelezés folytonosságát biztosítva.

2. 2. A családi levelek és levélírási gyakorlatok

■ A levelek kvantitatív megközelítése rámutat arra, hogy az összmennyiség több mint háromnegyed részét (a 70 levélből 53 levelet) a Becze Sándor, illetve szűk családi köre által feladott levelek képezik.

Becze Sándor a második világháború után menekültként telepedett le Magyarországra. A lányával készített interjúból kiderült, hogy számára ez kényszermegoldás volt. Egy 12 év távollét utáni nosztalgikus pillanatában megfogalmazott levélben így vall az otthonról, az otthonmaradtakról:

„1956 II-20.

Édes öcsém Balázs!

Ebben a pillanatban jöttem haza a hegyről, egy kicsit boros vagyok, ilyenkor úgy eszembe jut az édes otthon. És a sok jó barát, de leginkább ti, vólnál Te itt édes Öcsém ugy sincs már senkim. Énekelni se szeretek, a zenét is gyűlölöm, szóval minden ami szórakoztató csak keserű fájdalmat idéz elő, és csak simi tudok. Vannak barátaim akik szeretnek, de én nem járok sehová, kerülöm a társaságot. Ezek az emberek nem azok, akik mi vagyunk székelyek. Ha a jó Isten megsegít, és a nyáron haza mehetünk, sok, sok mindent el fogok mondani 12 év után. Az utlevélhez minden iratot leadtunk. Óriási hidegek voltak itt, mihez az itteni nép hasonló időjárás-hoz nem emlékszik, annyi hó hullott, hogy azt hittük már eltemet.

A hegyen a pincében a borok mind megfagytak, miénk is a dugot kivágta az egyik hordó és sok kifolyt. Hála Istennek tüzelőnk van bőven, így hideget nem éreztünk, mindég jó meleg a lakásunk.

Nagyon szépen kérek nézz utána egy fehér abaposztó harisnya anyagnak, lehete kapni ird meg. Addig még van idő bőven, és ird meg mire volna szükségetek amit innét, átlehetne részetekre vinni.

Veres Pista meggyógyult? Itt a nagy hideg miatt, febr. 15- márc 5éig szünet van az iskolában.

Az udvaron csináltak egy hó rakást és azon rodliznak a Gyermekek. Nem csak itt nálunk, hanem az egész Ország területén szünetel a tanítás, március 5 én mennek iskolába. A 27–29. fok hideg ellenére hála Istennek megusztuk hűlés nélkül, egyikünk sem volt beteg. Levelet nem kaptam csak Rózsától, válaszoltam is rá. Ezt a levelet ezelőtt 2. héttel megírtam, most már befejezem, és holnap küldöm, Mária mindennap kérdezi, elküldtme már Balázs bácsinak a levelet. Üdvözlétemet add át a jó Barátainknak. Ölelünk csókolunk mindnyájatokat, Katiékkal, Sándorékkal, Béliékkal, Jóska bácsiékkal együtt.

III. 7 én adom postára

Sándor bátyádék.

Kádárék hol merre vannak?"

A magány, a közös emlékek megosztásának vágya olyan motivációs tényezőként szerepel, amely a levélírás előfeltétele lehet. A levélíró körülírja azt a helyzetet, amelyben ír, utalva a levélíráshoz készítő körülményekre is, lelki és fizikai állapotára vonatkozó információkkal szolgálva. A magánszférán túlmenően, az ország általános állapotára vonatkozó információkkal is kiegészíti a tudósítást. A címzettet közvetítő, illetve információszerző feladatkörrel látja el, továbbá közvetve bevonja a családtagokat is ebbe az interakcióba. Becze Sándor levelezése során olyan kommunikációs aktust működtet, melynek formai szabályait ismeri.

A különböző levélírási gyakorlatokhoz viszonyítva Becze Sándor levélírási gyakorlata mutatja a leghosszabb időintervallumot felölelő egységet egyetlen levél megírására és elküldésére vonatkozóan. Február 20-án keltezett leveléhez két hét múlva hozzátoldja az újabb aktuális információkat, majd március 7-én, a levél postázásának napján újabb tartalmi egységgel egészíti ki levelét. Leveleiben a Becze Balázssra vonatkozó megszólítás levélírási szokáslemként értelmezhető, minden alkalommal a jelző, rokon viszony és név struktúráját használva. Az aláírásban is jelzi a rokonsági fokot (Sándorbátyád / Sándorbátyádék), leveleinek szerkezetét ugyanilyen módon meghatározza az elköszönés és az aláírás. Az elköszönésben számos falubeli társát, barátját felsorolja, legkevesebb őt, legtöbb

tizennyolc személyt nevezve meg. A lányával készített interjúban utalás történik arra, hogy a levelek záró részeként felsorolt nevek nem pusztán levélzáró kellékként szerepelnek, hanem Becze Sándor a nevek felsorolásán túl mélyebb kötődést is tanúsított egykori társai iránt.¹⁴ A levélzáradék azt a médiumot biztosította számára, amely által közvetett módon kontaktusba léphetett velük. A címzettet ez esetben a mediátor szerepébe helyezve elvárásként jelenik meg az üdvözlés átadásának teljesítése, a levélírás tényét, a levél tartalmát meghatározott személyek irányába, a nyilvánosság felé irányítva. A térben egymástól távol tartózkodó, de a szociális háló tag értelmezésének függvényében mégis összetartozó egyedeik kontaktust célzó és megvalósító közegeként, a levél ezen szövegegyesége a fatikus funkciót látja el. Az utóiratban szereplő személyek a levélíró számára jelentőséggel bírnak, a levelek jelenlegi őrzői viszont pusztán nevek egymásutánosságát észlelik. Becze Sándor lánya viszont az apja életébe pontosan elhelyezi ezeket a személyeket, viszonyaikat értelmezi, és magyarázza azokat a motivációkat, amelyek többletjelentést tulajdonítanak a felsorolt személyek pusztán klisészerű értelmezésén túl.

A levelek írásának, címzésének és olvasásának kollektív vetülete hangsúlyos módon jelenik meg a Becze Sándor által írt levelekben. A levélírás azon vonatkozása, amely a levél különböző megszólítottakat tartalmazó aspektusára irányul, ezeknek a leveleknek is meghatározó jelleget kölcsönöz. Az általa írt levelek közvetett és közvetlen módját is biztosítják azon személyek megszólításának, akik a címzett környezetében élnek, és kommunikációs viszonyban állnak vele.

A különböző időpontokban írt levélrészek a levél folyamatos jellegét esztétikai vonatkozásban törik meg. Az idézett levél Becze Sándor levelezési gyakorlatának különböző vonatkozásaira utal. A táviratot rövid információs tartalmú sürgős hír közvetítésére használják, a névnapra köszöntő kötelező jellegű, válaszevélben illik megköszönni azt, a levélíráshoz megfelelő lelki és fizikai állapot szükséges. A levél Becze Sándor életében az elhagyott közösségről való információszerezés eszközeként is szolgál a szolidaritás megerősítése mellett, amely látható módon jeleníti meg a levélben szereplő információértékek felhasználását is.¹⁵ A levélíró utal a levél írásának kontextusára és továbbításának módjára, mindemellett más levelezőtársakkal való levelezésre is.

A levélben utalások vannak arra vonatkozóan, hogy egyes események megbeszéléséhez a közvetlen verbális kommunikáció alkalmasabb. A levél nem alkalmas erre, ugyanakkor a verbális kommunikáció során másként szerveződik nemcsak a tartalom, hanem a közlésre szánt esemény körülírása, árnyalása tekintetében is.¹⁶

A levelek tartalmát vizsgálva körvonalazódik az is, hogyan szocializálódik, avatódik be a levélírás gyakorlatába, illetve hogyan lesz folytatója ennek a hagyománynak a fiatalabb generáció. Becze (Slezák) Mária első levele az apja által írt levél mellékletében szerepel, mintegy annak folytatásaként, tagoltan. Névnapra jókívánságát fogalmazza meg, amely a gyermek levélírásának alkalmi voltát tükrözi:¹⁷ „Névnapja alkalmából kívánok sok szerencsét és boldogságot. A Jó Isten sokáig éltesse [...]” A teljes levél hátoldalán egy mondat szerepel: „A gyerekek összecsépegtették”, jelezve a gyerekek hozzá nem értését, ügytelenségét, ugyanakkor a levélpapír minőségére, tisztaságára vonatkozó kritériumokat is. A második levél (L34) szintén mellékelten szerepel, az egy évvel később íródó apai levél mellett. Ekkor már külön lapra írva meséli el a számára fontos törté-

néseket: időjárás-jelentés, a család egészségi állapota, a felnőttek beszélgetésének reprodukálása, ez utóbbi által önmagát is átminősítő – pontosabban: új státust körvonalazó – kategóriában láttatva: „*A vonatok itt nagyon sokat késnek. Van mikor egy óra hosszat. Rózsika néninek írtam találós kérdéseket [...]. A legközelebbi levélben legyen szíves az Annuska meg a Jolánka címét elküldeni.*” A harmadik levelet már önálló levélszöveggént írja egy húsvéti ünnep alkalmával. A levél struktúrája az apa által közvetített sémát követi, így mondanivalójának szegmentálásában az alapvető levélformulákat – például az „*Én most levélírásban búcsúzom, de viszontlátásban nem*” – alkalmazza. A negyedik levél szintén ünnepnap alkalmával íródott. Az apa levélírási sémájának követése ebben is tetten érhető, ám határozottan individualizált formát mutat azáltal, hogy a levélíró szándékoltnak saját levelezői körére vonatkozó kapcsolatépítő és -fenntartó igényeket fogalmaz meg benne. Ezen igényekre utal például az, hogy: levélcímeket kér, név szerint felsorolja az üdvözölteket listáját – egyelőre csak a szűk családi körhöz tartozókat nevezve meg –, általános egészségi állapotra kérdez rá, valamint időjárásra vonatkozó információkat kér. A következő két levelet apja halála után írja, amelyek a meghatározó eseményre és az apára való emlékezőként értelmezhetők. Tartalmukat erőteljesen meghatározza a veszteségre való reflektálás, amely egyben legitimálja azt a magatartást, illetve szerepet, amelyet ebben a helyzetben a felnőtté váló gyerek megél. Ebben a szerepben saját újrarendező családi viszonyainak kereteit építi ki a levelek által. A címzett már nem csupán a nagybácsi, hanem a fiatalabb generáció néhány tagja is.

Az elemzett családi levelek rámutatnak arra a folyamatra, amely során a családon belül a levélírói szerep kialakul. Jelen esetben is meghatározó a család levélírási gyakorlata az egyéni levélírói habitus kialakulásában. Becze Sándor lánya a személyes preferenciák mellett az apja által használt sajátos szövegliskék (pl. üdvözlétküldés) beépítését gyakorolja saját leveleinek szerkesztésében. A levél szerkezeti elemeinek használata mellett a levelezői körrel való interakcióban is bizonyos hagyományozódás figyelhető meg. Apja halála után ő vállalja a családi kapcsolatokat ápoló levélíró szerepet, a család levelezési hagyományát folytatva a levélírás funkcióját más célokhoz rendeli. Becze Sándor levelezési gyakorlatában a családi levelek olyan pragmatikus funkcióval is rendelkeztek, amelyek a család gazdasági és jogi életének rendezését szolgálták, másrészt olyan koherenciát teremtő médiumként használta a levelet, amely jelenlétet és szolidarizálást biztosított azzal a mikrotársadalommal, amelyből ő kiszakadt. Halálát követően a családi levelezést lánya tartja fenn. Az általa írt levelekben a fentebb tárgyalt pragmatikus funkciók ritka esetben jelennek meg, erőteljesebb az apa által kiépített és hagyományozott szokáshoz való ragaszkodás, a rokoni kapcsolatok megerősítése és elmélyítése.

Az elemzett levélhagyaték arra mutat rá, hogy a leveleket őrző Becze Balázs a rokonokkal (főként nagybátyjával és annak családjával) intenzívebben levelezett. Amennyiben az adatolható levélmennyiség nem tükrözi a hozzá érkező levélmennyiséget, a megőrzésre vonatkoztatva is releváns az a feltevés, hogy a családtagokkal való levelezés kiemelkedő helyet foglal el életében. A levelezés intenzitását bizonyos paraméterek határozzák meg a családon belül is: korban közel álló személyek és egyazon nemi regiszter tagjai között állandóbb tendencia valósul meg. A konstans tényezők mellett változó, többnyire pragmatikai aspektusok is meghatározzák a két személy közötti levélváltás intenzitását. Jelen

esetben a rendelkezésre álló szabadidő¹⁸ és a személyes találkozás mennyisége¹⁹ említhető ilyen szituatív tényezőnek.

2. 3. A levelek és levélírók – a szekunder kontextus összefüggései

■ A levelek (re)kontextualizálási folyamatában a Becze család három generációjának különböző tagjaival készített interjúk szolgáltak kontrollforrásként,²⁰ amelyek a levélírókra és a levelekre összpontosítottak. A beszélgetések árnyalták és szegmentálták a család különböző generációs tagjainak viszonyulását a levélhagyatékban megjelenő levélírókhoz, a levelekhez és a levelek által konzervált történetekhez. Beszélgetőtárustól és rokonsági viszonytól függően a levél másodlagos kontextusai mellett a levél tárgyi mivoltától a szemantikai vonatkozásig más-más funkció került a figyelem középpontjába.²¹

A Becze család esetében az aktivizálható emlékezet a legközelebbi felmenő áigig, a nagyszülőig, illetve – horizontálisan – az egy generációs szintig, a szülők első unokatestvéréig terjed. „Azt csak úgy tudjuk, ha *elévennénk a doszárt, s akkor abban megvan mindegyiknek a születése. Abba megvan mindenik, hogy született, s mikor.*” [B.O.]²² A távolabbi rokonságra vonatkozó tudást bizonytalanság övezi, mivel azokról a személyekről vannak pontosabb emlékeik, akikkel intenzívebb kapcsolatot tartottak fenn és működtettek. Azok a személyek, akik nem vettek részt aktívan a család életében (korai halál), illetve a rokoni kapcsolatok ápolásában, nem épülnek be oly szervesen a közös tudásba, mint ahogyan az aktív családtagok a személyközi tapasztalatok során szerzett információk által szerzteágazó viszonyokba integrálódnak. Éppen ezért az emlékezés kulturális gyakorlatának folyamatában a reprodukálásuk polarizált: vagy esetleges, vagy meghatározottan kontextusfüggő.

A levélírókra vonatkozó kérdéskör a genealógiai struktúra meghatározott irányú felépítését aktiválta. Azokhoz a személyekhez, akik nem voltak alakítói a családról szóló elbeszéléseknek, a család történetének, hiszen lehetőségük sem volt azt alakítani, nem rendeltek hozzá hangsúlyos szerepet sem, kizárták őket ebből a struktúrából. „*Azok a gyermekek nem kellene [a felsoroláshoz], akik meghaltak. Mert volt itt egy ikerpár, aki meghalt. Csaba és Béla, ők meghaltak.*” [B.M.] A család egyes tagjai számára a sorsfordulónak számító elhalálozás a közös emlékezésbe azért épül be sajátágosan, mert éppen korai haláluk, tehát hiányuk az egyetlen tény, amely emlékezéskatalizátorként működik. Az aktív részvétel paraméterei hiányában a (kis)közösségi emlékezet csupán a korai halált tarthatja emlékezetesnek róluk. Ahhoz, hogy a valakire való emlékezés releváns legyen, a személlyel közösen alakított tér, időpont és cselekvés szükséges. A levelek felszíni struktúráján (címezés, aláírás, helység, időpont) megjelenő adatok azonosítják és lokalizálják a levelezőpartnereket, a genealógiai struktúrában való elhelyezést segítik. Ezt igazolja az a tény is, hogy a térben és/vagy időben távoli családtagokra vonatkozó konkrét tudást mennyiségileg és minőségileg másként árnyalják:

„– *Van Aradon egy gyógyszerésznő, az írt leveleket.*

– *Az anyja lehet, Editnek az anyja.*” [B.M.]

Egy távol(abb)i, a műrokonsághoz tartozó személyről lévén szó, beszélgetőtársam nem tudta őt pontosan beazonosítani, de a hívószóként alkalmazott városnév szűkítette a kört, és az írott szövegkontextus mentén azonosíthatóvá tette. A mennyiségileg és információértékét tekintve szűk körű, tehát kevésbé eseményorientált beszámoló arra enged következtetni, hogy az emlékezetében

kutató beszélő számára nem volt releváns ez a közvetett viszony. A Becze Balázs levelezőkörét feltáró interjúhelyzet a genealógiai struktúrába való elhelyezést valósította meg, a strukturált interjúkat a közös emlékezés irányába terelve. Annak a levélnek a szerzőjét, akinek csupán a neve jelenik meg a levélben (*Annuska*), azt a ma élő családtagok potenciális családi levélíróként tartják számon, és a családi regiszterben keresik helyét is:

„*Nem, az apáca Annára gondolsz. Nem, nem, az Ferencz Anna volt, az más. Jaj, tudod az, hogy van, Becze Sándornak az első házasságából való Ferencz Anna, akinek a testvére az apáca. Jaj, hát így van.*” [B.M.] A fenti szövegrészletben nevesített személyekre vonatkozó tudást bizonytalanság előfeltételezi. Az egy név – két családtag helyzet miatt fellépő bizonytalanság ugyanis valamilyen alternatívának a létezését feltételezi, s így a disztinktív emlékezet egyszerre mindkét alternatíva mentén újrarendezi a kapcsolathálót. „*Már akkor elég, hány éves is lehetett [Becze Sándor], hát már eléggé harmincon felül volt, amikor feleségül vette Edit nénit, mert az első felesége ez volt, Czimbalmos Anna.*” [B.O.] A valamikori jelen kontextusában relevanciával nem bíró eseményeknek a gyűjtés helyzetében való rekonstruálásakor a hangsúly gyakran áttevődik olyan szereplőkre, akik mellékesek voltak. Ezáltal az idősíkok olykor összerosódnak, a különböző térhez hozzárendelt események összekapcsolódnak, s mivel a kohéziót az egyének egykori kapcsolatát szervező szociális háló biztosítja, felidézésükkor egy időpontba helyeződnek a velük korreláló különböző történések.

Becze Sándor generációjából a leszármazott családtagok (a felmenő ág harmadik generációja) azt a személyt ismerik, akivel közvetlen és gyakori kommunikációs viszonyt tartottak fenn: „*Becze Bálintnak született, ha nem tévedek, négy gyermeke. Ebből a négyből, én egyet tudok elmondani, Becze Józsefet [...] Mária néniel unokatestvér: Na neked Mária néni tud beszélni Balázsról.*” [B.M.] A tudás birtokosainak megnevezése, illetve háritása az interjú során gyakori mechanizmusnak bizonyult, amely során a valakiről való tudáshoz a rokoni kapcsolat fokát és a közvetlen interakciók sorozatát rendelték hozzá kritériumként.

„*Ennek a négynek az apja, apjáról tudod-e mit tudok, azt tudom, hogy az első világháborúban háborús hősként temették el, és itt a Hősök Sírja van Szárhegyen, hátul az akasztottak sírja mellett, s ott van a neve.* [B.M.]

B.(S.)M. – [...] amikor otthagya az iskolát és elment katonának. Hát Becze Albertnek ott van a hősi emlékművön a neve.

B.K. – De akkor ki volt az, aki elment lovagolni s levetette a ló, Jóskaéknak az apjuk volt, apósomnak az apja? Máminak az ura?”

A nagyapáról szóló tudás kimerül egy családon belül és kívül forgalmazott narratív szinten. A kihelyezett emlékezet tartalma interiorizálódik, egy közösségi emlékezési alakzat biztosítja megmaradását. A síremlék olyan instrumentum, amely biztosítja a társadalmi emlékezetben való továbbélés lehetőségét, összeköttetést kínál az utókorral.²³ A részletesebb tudás nem állhatott rendelkezésükre, mivel ezzel a személlyel közös élmények megtapasztalásához nem volt alkalom.

A generációkon keresztül öröklődő imakönyv is olyan tárgy, amely hozzásegíti a következő generációkat ahhoz, hogy a család számára fontos fordulópontokat datálni tudják, illetve az imakönyv által implikált személyeket elhelyezzék a családi környezetbe. Az imakönyvben Szász Berta, tehát a családanya bejegyzései szerepelnek, születési és elhalálzási eseményeket örökítenek meg.

„Ebbe az édesanyja Berta, Szász Berta. Hát mik a bejegyzések? Bejegyzések azok olyan, hogy: házasságot kötöttem 1908. november 8-án, akkor mikor születtek a gyerekei, akkor még mit láttam itt, valami érdekeset még láttam, meghalt az apja ennek, Szász Bertának, 83 éves korában, akkor gondolom, hogy az kellett szülessen 1825-ben.” [B.M.]

„– Nem. Jaj, nem, menj el. Hát ő elköltözött, s onnan ő, Becze Balázs onnan az ősből, az ősből egyenesen oda költözött le. Hát ott, ő mindenre úgy ügyelt, láttad az imakönyvbe, hogy van írva, láttad-e az imakönyvbe, hogy van írva.

– *Igen, megnéztük.*

– Amikor mi elolvastuk, akkor kacagtunk, hogy Balázs fiamot szültem, s Béla született. Na, ennyi volt a különbség a gyermekek közt.” [B.O.]

A levélíró családtagokra vonatkozó szövegrész Becze Balázs családon belüli kiemelkedő szerepét emeli ki, amely a későbbiekben a jó kapcsolattartó személy attribútumoknál is jelentőséggel bír. Beszélgetőtársam mind a családtagokat, mind azok nevét felidézi, olyan alapvető tényeket, időpontokat és helyszíneket közölve, amelyek az önazonosításhoz elengedhetetlenek. A szűk család tagjainak kiemelkedő biografikus eseményeit fogalmazza meg. Az imakönyv az említett személyek sorsfordulóinak feljegyzéséül, illetve megörökítéséül szolgál. Szakrális tárgyként őrzik, amely biztosítja a biografikus események továbbörökítését. Ez a tudás a család jelenlegi identitásának meghatározásában is fontos szerepet játszik.

A Becze Balázs levelezői körét feltáró kérdéssorozat, a megőrzött levelek feladóira vonatkozó válaszok a számára ismeretlen személyek kategóriáját körvonalalták:

„– Nem, Becze Sándort én már nem ismertem, Editet ismertem. Edit járogott haza.

– *Becze Annát?*

– Nem ismertem.

– *Ferencz Anna?*

– Az egy olyan első házasság volt, nincs értelme foglalkozni.” [B.M.]

Annak ellenére, hogy B.M. nem ismerte ezeket a személyeket, rendelkezik a velük kapcsolatos események rögzített és közvetetten forgalmazott tudással. Ezt a tudást alkalomadtán ő forgalmazza, mivel a családtagok számára reprezentációs értékkel bír.²⁴ B.O. emlékezetében a személyek és a történések annak függvényében fogalmazódnak újra, hogy gyermekkorában személyesen is ismerte-e az interjú során szóba kerülő embereket. Az emlék pontos felelevenítése érdekében elsősorban helyhez kötötte az emlékképet, életútjának területi pontjaiba helyezte el, és ennek kapcsán azonosította. Az időben való elhelyezés nem volt pontos, de a Becze (Slezák) Máriával készített interjú a későbbiekben árnyalta azt.

Az egy személyre való emlékezést nem csupán a személyes interakció határozza meg nagymértékben, hanem a róla való információszerzés módja is. Minél gyakrabban beszélnek egy adott személyről egy adott csoportban, a rá való emlékezés, illetve a róla forgalmazott szövegek, képek, emlékezi alakzatok annál kiforrottabbak, azonosítása könnyebben történik. Az egy személyre való emlékezés – jelen esetben Becze Balázusra –, a család bűnbakjáról szóló sztereotípiák kerülnek előtérbe. A névhez asszociált tulajdonságok mindenki számára ismere-

tesek, sőt mindenki által előbb-utóbb ugyanazok az élettörténeti szegmensek elevenednek fel az adott személlyel kapcsolatban.²⁵

Az interjúk alkalmával Becze Sándor életútjának bizonyos mozzanatait a család különböző tagjai más-más perspektívából elevenítették fel. A róla közölt történetek mennyiségileg és tartalmilag differenciáltak: lánya az események előzményét, következményét és továbbításának kontextusait is feltárja, az unokahúgok viszont azokat a biografikus epizódokat tudják feleleveníteni, amelyek verbális szinten voltak forgalomban a családban. A levelek relevanciája számukra kizárólag a szerző személyéhez (és nem a levelek által mediált történetekhez) köthető.

A két levelezőpartner viszonyára, a levelek aktuális környezetére való rákérdezés a családon belüli levelezés és levelezőpartnerek alakulásának pragmatikai aspektusát teszi láthatóvá:

„Hát az úgy volt, hogy Becze Sándor elment, amikor katona volt, s hazajött a katonaságtól, mert ugye a háborúból, akkor feleségül vette Edit nénit és ők elmentek, kiszöktek Magyarországra. S akkor a mi családukban, tehát a testvére gyermekei közül, ő hogy kisebb volt, pedig Becze Balázs a legnagyobbik, ők úgy korban úgy nagyjából tartották a család szeretetét, inkább ők, mint a többiekkel. Balázs és Sándor igen. [...] Jobban talált a szó, jobban tudtak kártyázni, jobban tudtak sakkozni. Édesapámnak ott volt a három gyermek, dolgozni kellett, s kereszt-tatának több ideje volt foglalkozni a rokonnal, mint édesapámmal, gondolom én. Mert látod-e, hogy azután is, miután jöttek, hogy valahogy, ez ilyen, mindenkivel nem egyformák. A rokonok egyiket jobban szeretik, vagy jobban talál a szó, jobban el tudnak beszélgetni, jobban érzik egymás társaságába magukat.” [B.O.]

„Na, látod-e, ezt nem tudom, mert amikor jöttünk haza, akkor mindig a régi ház, tehát ahol Becze Albert lakott, a Szász Berta felesége, akkor elől volt Balázs bácsi, hátul voltak Erzsike néniék, és Balázs bácsinál voltunk mi, a középső szoba, ami tulajdonképpen a két testvérnek a közös szobája volt, s mindig ott aludtunk. Na most mi zömmel Balázs bácsiéknál ettünk, mert Béla bácsi is dolgozott, s Erzsike néni is állandóan a mezőn volt, ment, csinált minden munkát és állandóan szedte a krumplit, a ptyókát, ment, mindig dolgozott.” [B.(S.)M.]

A szövegrészletben a rokonok közötti kapcsolattartás intenzívvé válásához hozzájáruló, olykor szükséges tényezők fogalmazódnak meg. A két rokon férfi intenzív kapcsolattartásának alakulását meghatározta az a tény is, hogy mindketten egy nem képviselői, és a korkülönbség kettejük között volt a legcsekélyebb. Becze Balázsra mint a legidősebb testvérre a család képviselőjének szerepe hárult. A levélváltás előfeltételeként körvonalazódik, hogy magára vállalja a házigazda szerepének körét is. Ennek következményeként kezelhető, hogy kettejük közt a levélváltás is gyakoribb.

„– Hát Becze Sándor, hát ezt Mária meg tudja mondani, de [...] Hát negyvennégybe, a háború után kimentek, s attól arrafelé aztán, amire én emlékszem, úgy volt, amikor hazajártak. De elég nehézségbe voltak, mert ugye semmi nélkül kimentek, s nem volt meg mindenük. S akkor minden nyáron hazajöttek, mert azért na, mégis. S elég sokat időztek itthon. S akkor Sándor bácsi, hát őt nem is tudom. [...] Persze, ismertem, igen. Kicsi leányka voltam, emlékszem, amikor jöttek haza. Odafent.” [B.O.]

A levél tartalmára vonatkozó rákérdezés a hitelesség és referencialitás kérdéskörét feszegeti: „*Becze Balázs ezt írta, de ez nem így történt, mert odavesztek a háborúba, azt sem tudom, bár a holttesteket hazahozták-e, hát ő egyáltalán, Bálint bácsi nem olyan rég halt meg, hát ő nem temetethette egyáltalán, hanem ők voltak, akik pereltek, édesapám ellen.*” [B.O.]

Becze Balázs unokahúga megkérdőjelezi, sőt cáfolja a levél tartalmának igazságértékét. Egy családban presztízssértékű az, hogy a halott családtagnak tisztességes temetést biztosítsanak. Ez nem kizárólag a kívülállással szemben fogalmazódik meg, hanem releváns a család tagjainak egymás közti viszonylatában is. Az interjúhelyzet arra is fényt vetett többek közt, hogyan legitimálták saját pozíciójukat a levélírók. Az egyes tagok családon belül kiépített és érvényre juttatott hierarchiájában való elhelyezésének fontos kritériuma, hogy milyen mértékben vesznek részt a családtagok sorsfordulóin, ezek az események az egyén csoporton belüli elhelyezését határozzák meg, és olyan normákat vázolnak fel, melyek a működési elvnek szerves részeit képezik. A reprezentáció kontextusát és helyét a levél biztosította, amely pozitív irányú (ön)értékelésre adott lehetőséget.

A levelek feladóiként szereplő személyek a család tagjainak emlékezetében sajátos módon elevenednek fel:

„[B.O.] – *Úgy él az emlékeimbe [ti. B. S.], hogy édesanyám, az én emlékembe, s amire még emlékszek, hogy például édesanyám örökké úgy szégyellte a szegénységet, meg akart felelni az elvárásoknak. Olyan volt, hogy amikor hazajöttek Magyarországról Sándor bácsiék, hogy édesanyám ugye hogy teríteni tudjon, s elé tudjon állni, éjjel felkelt s elment málnát szedni Gődücre, hat óraker bédta, és jövet vásárolt, hogy legyen reggelre az asztalra mit tenni, mert Sándorék jönnek. Vagy Edit néni kívánta a málnát, vagy nem tudom mi, s édesanyám elment újra éjjel, hogy hozzon friss málnát. Edit néni olyan úri nő volt, tanítónő olt, s olyan elkényeztetett, hogy aztán hogy éltek, vagy hogy nem Magyarországon, tényleg soha semmit nem mondtak.*

[B.M.] – *De most kiderült, hogy hogy éltek.*

[B.O.] – *Hát igen. Már azt mondjuk én neked nem tudom mondani, azt Máriának az elmesélése alapján, de amikor hazajöttek, akkor mind próbálták, hát...*

[B.M.] – *Letagadni az ők ottani szegénységüket.*

[B.O.] – *Az itteniek az itteni szegénységet. Mindenki szegénységbe volt. Egy háború tönkretett mindent, amikor valahogy helyreálltak volna az emberek, hogy meginduljanak, a sok férfi odaveszett, a sok gyermek, akkor nem úgy volt, hogy egy gyermeket csináltak, hanem ahányat a Jóisten ad, s ha tízet adott, tízet neveltek fel, s ami meghalt, eltemették, s a többi nőtt magától. S amikor egy kicsit összeszedték magukat, akkor jött a kollektíva, s maradtak semmi nélkül. Az úgy pontra tette, hogy ne félj, mert mindenki szegény volt.*

[B.O.] – *Én emlékszek.*

[B.M.] – *Én a hisztérikus Edit néniére emlékszem.*

[B.O.] – *Igen mert ők még aztán később is még ide is hazajöttek, itt is olyan volt, hogy veszekedett mindenkivel. Olyan volt a természete. Sándor bácsira mi már halványan emlékszünk, ez az igaz, mondom hát.*”

Az információszerzés módja,²⁶ illetve a ritka, személyes kommunikáció és interakció olyan helyzeteket teremtett, amelyek során a levélírók magukról pozitív képet nyújtottak. A reprezentált kép felülírására a konkrét valóság megta-

pasztalásával nem nyílt lehetőség, mert a látogatások egyoldalú módon valósultak meg. A kommunikáció esetükben hosszú ideig a levél általi reprezentáció során valósult meg, amelynek minősége és mennyisége megszabta azt is, hogy egymásról milyen információkat szerezhetnek az egyes családtagok. A levélírókkal való közvetlen kontaktus hiánya az utólagos felelevenítés során olyan általános és családban forgalmazott történetek elbeszélését eredményezte, amelyek nem felelnek meg teljes mértékben a valóságnak. Az idegenbe került családtagok azokat az eseményeket szövegezik meg, amelyek igazodnak az őket érintő elképzeléshez, másrészt a levélben megfogalmazott élethelyzeteket büszkén elevenítik fel az orális kommunikáció során is.

A levelek öröklésének módját és folyamatát vázolja a levélőrzők a pragmatikus megközelítést vélik magyarázatnak:

„Hát az több mint valószínű, hogy jöttek haza, s biztos azért, hogy, vagy az is lehet, hogy *amikor meghalt, itten a levelezés megmaradt* Sándor bácsinál. Sándor bácsi, amikor nősült meg, akkor nálunk a családban, hogy a *legnagyobb Becze Balázs volt, az anyjának is a halálesete, minden családi irat nála maradt*, gondolom, hogy az első házasság levelezéseit, hogy a feleségem levelet írt vagy kapott, az már na²⁷ [...] Annuska, a nevelt leánya, nem a mostoha. És biztosan, hogy meghalt az anyjuk, ő az irattárat, hát Annuska néni elég, nem volt olyan nagy lány, mert ő nem volt férjhez menve, ő azután ment férjhez. Ide Szárhegyre ment férjhez, az ő ura egy erdész volt. S az ő levelezése, amit az anyjának hazaküldött, vagy hazajött, hát csak így került hozzá, s az Becze Sándorhoz, *Becze Sándornak a dolgai, mikor elment, elszöktek, akkor vették a legszükségesebbet, s minden családi irat ami olyan volt, az tényleg Becze Balázsnál volt. Ő volt a legnagyobbik, s nála volt.*” [B.O.]²⁸

Annuska leveléről kérdezve, a család egyetlen tagja sem tudta pontosan beazonosítani az illető személyt. Az aláírt levél a feladó nevét, a helyszínt és foglalkozását tette beazonosíthatóvá. Ezek az információk jelen esetben nem minősülnek elegendőnek ahhoz, hogy a családtagok azonosítani tudják a feladó személyt és/vagy a címzettet. Az irattömbben a levélen kívül egyetlen tárgy utal a két személy viszonyára, egy szentkép, amely ajándékként váltott tulajdonost. Az, hogy létezik még e két személyre vonatkozó tárgy, arról árulkodik, hogy e levél nem véletlenül került az irattárba, illetve a két személy viszonya a család történetének szerves része lehet.

„*Elmondom, hogy kerültek ide. A levelek úgy kerültek ide, hogy ugye volt a három gyermek, a három testvér, és hármuk közül csak édesapámnak volt gyereke. Se Károlynak, se Balázsnak nem volt. És akkor, amikor egyszer, édesapám halt meg leghamarabb, de akkor már itt laktunk, már ki voltunk ide költözve, utána halt meg Károly, s legutoljára halt meg Balázs. De a felesége lebénult, s akkor nem volt ki rendezze, gyermek nem volt. Hanem édesanyám, ő rendezte, még mi mentünk meszelni, súrolni. [...] Balázs, mert aztán közbe Károly is meghalt, mondtam édesapám leghamarabb, utána Károly, s Balázs maradt. S meghalt a felesége, s egyedül maradt, s kellett rendezni valakinek ezt. S édesanyámnak is sok volt, [...] édesanyám mosott, s édesanyám csinálta. Na s úgy került hozzánk ezek a levelezések, hogy pont azért, mert meghalt Becze Balázs is, de mondjuk ezt a vásárt, ő nem ment bele, de végül is mi örököltük, mivel más gyermek nem volt, testvér nem volt, mi örököltük. S amikor édesanyám a dolgokat szedte össze, aztán a felesége részéről.[...]*” [B.O.]

A Becze család jelenleg élő azon tagjai, akik az említett iratok birtokában vannak, olyan személyek leveleit őrzik, akiket nem vagy alig ismertek. Az iratok fennmaradásának módja az örökösödési jogformáláshoz kapcsolódó szándékokat is jelzi, a legközelebbi leszármazottak egyértelműen sajátjuknak tekintik, de nem az eredeti tulajdonoshoz kapcsolható emléktárgyként, hanem a szülők iránti tiszteletéből. Az idő múlásával a megőrzött levelekben szereplő személyekhez fűződő emlék, feleleveníthető esemény csökkenő tendenciát mutat. A család legfiatalabb generációja számára a címzett vezetékneve utal a rokoni viszonyra, a levélírókról viszont minimális információval rendelkeznek.

Becze Balázs unokahúgai a szülők szándékát tisztelik és ezt nyilvánítják ki a levelek őrzésében. A levelek kapcsán elsőként az anya biográfiája elevenedik fel, az általa mesélt történetek perspektívája határozza meg a Becze Balázsról szóló tudásukat is:

„Erről nem szívem, én erről [t.i. a levelekről] nem tudtam, mert Becze Balázsnak volt egy mittudomén, azt tudom, olyan kazettája, s édesanyám, mert az úgy volt, hogy amikor meghaltak, osztán Karolina néniék is amit, hogy az volt a szakmája, szabó volt, a varrógépet, a szabóasztalt, amit akartak, azt vittek el, mert édesanyám semmihez nem ragaszkodott egyáltalán. Biztos itt hagyták, s azt megfogta, s hazahozta. Na de nekünk sok levelezés és sok minden elveszett a költözködéssel. Mert, azért, amikor hát Sarolta meghalt, neki a levelei, több mint valószínű, hogy mi intéztük el ott a hídba, mert édesanyám nagyon vigyázott rá.” [B.O.]

A tulajdonosváltás folyamatában látható módon a levelek újabb és újabb funkcióknak rendelődnek alá. Becze Balázs halálát követően a rokonok különböző tárgyakat sajátítottak ki, főként azokat, amelyek pragmatikus célokra is megfeleltek (pl. varrógép). A levéltömböt a „megmaradt” kategóriaként emlegetik, amelyre egyetlen családtag sem tartott igényt. A levéltömb a halotthoz kapcsolható emléktárgyként került a leszármazottakhoz az anya (Becze Balázs egykori sógornője) által. Az aktuális tulajdonosoknak a birtokukban levő tárgyakról már nem volt tudomásuk, így a levelek tartalmának ismerete fel sem merült. A leszármazottak nem az eredeti tulajdonos személyes tárgyaiként, hanem a másodlagos tulajdonos emléktárgyaiként őrzik.

A levelek tulajdonosváltásainak oka egy-egy sorsfordulónak minősülő esemény lehet. Az előző életforma részét képező iratcsomó szelekciós, illetve tömbösítő szándékoknak rendelődik alá. Ebben az esetben a családtagok számára ezek az iratok nem azzal a funkcióval bírnak, mint eredeti kontextusukban, generációként, illetve minden egyes tulajdonos birtokában funkcióváltáson mennek keresztül. Kontextusukból kiragadva megszűnik, átértékelődik az őket körülíró magyarázat is, újabb jelentéseket akumulálnak.

A leveleket író Becze Sándor lányát kérdezve a levélíróról és a levelekről egy a korábitól eltérő kontextualizálási folyamat körvonalazódott. Becze (Slezák) Mária aktív levelezőszemélyként jelenik meg az elemzett levéltömbben. A levelezőkör tagjaként, a levelek tartalmának és az általuk bevont személyek ismerőjeként viszonya és interpretációja más értelmezési és emlékezési attitűdöt feltételez számára.

„– Ez az édesapám írása. Édes Istenem. Ugye milyen gyönyörű, szép írás, ugye? Olvashatóan ír.

– Otthon hol tartják az iratokat?

– Hát igen, ezt most jó volna összeszedni. Édes Istenem, összeszedni mindent, amit a Balázs bácsi írt nekünk, mert még van, a Béla bácsitól is van egy levél. Tudom, mikor megmútták a lábát, és akkor írta azt. Mária, csak kitartás, igen. Ó, Jézusom, hát ezek aztán, ezek aztán kincsek. Becze Csaba, ez az én öcsém, szerintem tőlem is kell legyen.

– Itt vannak.

– Ezt az anyu írta. Ez az anyu írása. Igen, ni, Sándor, ni Pókaszeptek. Uramisten, micsoda értékek, ni anyukámé, amit szegény írt, amikor beteg volt az édesanyám. Ezt is a Csaba, igen a Csaba írása, az öcsémé.”

Becze Sándor lánya olyan kompetenciával rendelkezik (a levelek elsődleges kontextusának ismerőjeként), amely lehetővé teszi számára a levelek keletkezésére való emlékezést, elhelyezésüket saját, illetve apja élettörténetébe. Mivel legközelebbi családtagok írásairól van szó, pusztán az íráskép alapján azonosítani tudja őket. Tartalmukat tekintve olyan emlékekkel rendelkezik, amelyek körülírják, és személyes élményekkel, apjáról, családról szóló történetekkel egészíti ki őket. Hozzájuk fűződő viszonya annyira személyes, hogy a levelek keletkezési körülményeit is körül tudja írni esetenként. Az általa képviselt helyzetben olyan mediátorként említhető, aki a megtörtént események, a levélben reprezentált történetek és a jelenlegi tulajdonosok között egy bizonyos tudást közvetít. A levelek rekontextualizálása Becze (Slezák) Mária számára olyan körülményt teremtett, amelynek során apja biográfiáját eleveníthette fel, a hangsúlyt a családtól való elszakadás előzményeire fektette.

„[...] a határt lezárták, s ő olyan listán volt, hogyha visszajönnek, akkor megölik, mert tulajdonképpen ők ott az állomáson, Bálint bácsival olyan dolgokat tudtak el az akkori rendszer elől, hogy ha megtalálják, akkor őket kinyírják. Igenám, de Bálint bácsi mondta, hogy ő semmiről nem tud, mert csak fizikai munkát végző volt, apu volt az állomásfőnök helyettes és ő rákent mindent apura. Jól tette, jól tette [...]”

Becze Sándor – lánya elmondása szerint – nem maga választotta sorsának ilyenszerű alakulását, hanem egy hatalmi rendszer nyomása alatt hozta meg döntését.

Becze Mária esetében a genealógiai tudás másként szerveződik, amelynek oka lehet az is, hogy a család felmenő generációs tagjaként más kontaktusban volt a fent említett személyekkel és a róluk szóló eseményekkel, konkrét fizikai jelenléte a gyergyószárhegyi rokonok közt évi egy alkalomra tehető. A családon belüli információk forgalmazása a levelezés útján valósulhatott meg, amely a reprezentációs aktusoknak volt alávetve. A levelezés esetükben egy kompenzációs stratégia része volt, az információk továbbítása mellett a jelenléte, a szolidaritást jelentette. A levelek egyes szegmensei (pl. záró rész, nevek felsorolása) nem pusztán szövegformulaként képezik a levelek szerves részét, hanem mély érzelmi értékük van.

Becze Mária reflexiói nem merülnek ki a levélírókhoz kapcsolódó emlékek, a róluk szóló történetek felelevenítésében, hanem a vizsgált levelek keletkezésének egykori körülményeire, a családi levelezés folyamataira is rávilágítanak, ezáltal különböző családtagok levelezési szokásaira is reflektálnak.

„– Itt feltétlen kell lentis borítéknak lenni, Pókaszeptek az már ötvenháromtól volt, és mi negyvennyolctól ötvenháromig Lentibe laktunk.

– Lehet, hogy Balázs külön gyűjtötte.

– Az lehet, lehet, hogy külön gyűjtötte.

– Itt van aradi is. Hát ezt az édesanyám, mert ő is járt ide, Becze Balázs, ő, bocsánat, nem, hanem Aradon lett feladva. Simion, ott laktunk, jöttünk Szárhegyre és akkor ott volt anyukám testvére, a két húga. Ott volt a gyógyszerész Mária, Kádár Irén, Inci van és Kádár Mária [...]. Igen. Ez itt van, Lazarea, ezt édesapám küldi Aradról. Kedves Rózsika néni, jaj, de gyönyörű, na [...] Ötvenhat, drága Jézusom. Édes öcsém, ezt kinek írta? Mindig így írta, hogy »öcsém«. Ez a Csabáé, Mária, Csaba. Igen. Együtt írtuk volna [...] Ötvenötbe. Ötvenhat. Uramisten. Tudod, mert Jolánka néninek mindig kellett, mert ő nem írt ám. »Legyen szíves legközelebb Annuska meg Jolánka címét elküldeni.« Annuska ő van Vásárhelyen, Jolánka meg ő volt, aki, mindenki a kegyeit kereste, mert hogy ő volt az, aki Beczék közül először diplomát szerzett. A testvére Zoltán pedig ott volt Kézdivásárhelyen, ők úgy lenézték a rokonságot. [...] Igen, mert apukám levelezett, ő bonyolította a levelezést, de vajon ő, mert Lentibe kapta meg a két levelet, a testvéréről, hogy meghalt Bálint bácsi, meg Anna néni. Vajon az hol lehet? Mert egyetlen lentis borítékot sem találsz, igaz-e? [...] Szerintem ezek is a mi írásaink. Igen, igen, ezek itt a Rózsika nénié, na látod, Rózsika néni, Erzsike is, Istenem, milyen sokat, milyen sokat irogattam én. De én nagyon szerettem a szárhegyi rokonokat, én nagyon szerettem. Láttad, ezekből is kitűnik, igen nagyon szerettem. Ez az édesanyámé. Jolánkának, Annuskának kéri, aki Vásárhelyen van, ez Rózsika néni és Balázs bácsi. De gondolom, minden levélbe megemlíti Béla bácsiékat is. [...] De van levél, amelyben én a Béla bácsiékat is, írok a Béla bácsinak is. Hát hogyne lenne olyan levél. Hát a Béla bácsinak én nem is egy levelet írtam, biztos, há hogyne, biztos, hogy írtam levelet nekik. Béla bácsinak, Erzsi néninek is, lapokat is írtam. Igen. Ez a levél, azt mondja, hogy ez a Mancsi néni lesz, anyu testvére, ez az.» [B.(S.)M.]

A levelek küldésének gyakorisága Becze Mária számára a ragaszkodás megnyilvánulásaként értelmezhető, a beszélgetés során pedig pontosan a ragaszkodás bizonyítékaként reflektál a saját leveleire. A beszélgetés során az is egyértelművé válik, hogy az adatolt levéltömb nem tartalmazza a levelezés teljes mennyiségét. A szóbeli közlés felülírja, kiegészíti és pontosítja a levelek által reprezentált viszonyrendszert, illetve tartalmakat.

„– Hol tartjátok ezeket a leveleket, amiket Balázs bácsi írt?

[B.(S.)M.] – A legszentebb helyen. Nem csak a Balázs bácsiét, a Jóskaéét is.

– Jóska bácsival is gyakran levelezett?

[B.(S.)M.] Jóska bácsival nehezen. De ha írt, akkor egyszerre nyolc, számozta: »[...] folytatam Mária, akkor két napra rá folytatta, ma ilyen az idő, esik az eső, ki nem tudunk menni [...]«, és folytatta onnan. Egy levelet írt négy nap alatt, és most már fejezem be, mert teszi fel valaki a postára. Ugyanígy leveleztem Bözsi nénival, Jolánka nénival és ugyanúgy Becze Balázssal. Na, most Balázssal nem sok levelem van meg, és van néhány darab, csak össze kell szedni, mert nem tudom, hol van elszórva. Béla bácsitól pedig három levelem van, úgy hiszem. Mert aztán utána, mikor jártunk úgy, hogy náluk is aludtunk, akkor aztán mindig, hogy írjal Béla bácsiéknak is, s mindig írtam, s válaszolt is, mindig azt írta, hogy amíg válasz nem jön, addig nem írok, mert nem akarok. Ő csak akkor ír, hogyha válasz jön.»

A személyes találkozás esetenként levelezőpartneri viszony előfeltétele lehet, olyan implikátúra, amely progresszív hatással van a levelezésre. Becze Sándor életében a levél olvasására és írására rituális kontextust teremtett. Hangsúlyossá válik a levél olvasásának és írásának intim feltétele is, ugyanakkor az iratokkal, papírokkal való bánásmód kritériuma és a tulajdonjog tiszteletben tartása.

[B.(S.)M.] – Az én apukám, ő nagyon szeretett levelezni, ő *bánatát a levélbe írta be.*

– *Jóska bácsiéknak is, vagy csak Balázssal levelezett?*

[B.(S.)M.] – *Jóska nem volt itthon, ő mind másfele volt.* Annuska volt itthon, az egyik testvére Jóska bácsinak, Annuska, a Magyarai felesége, Vásárhelyen, Rózi, a másik testvére, aki Kolozsváron volt, de meghalt.

– *Sándor bácsi felolvasta-e ezeket a leveleket?*

[B.(S.)M.] – Igen. Felolvasta, sőt többször is felolvasta. Sőt tudod, mi történt? Hogy amikor kapta a leveleket, a leveleket, akkor *elvonult*, s megkereste azt a *pillanatot*, amikor felolvassa. *Nem rögtön olvasta fel a levelet, hanem akkor ő azt a pillanatot, amikor ő először elolvasta, akkor kiment és utána folytatta, az adott neki erőt. És utána pedig olvasott részleteket. Soha az ő leveléhez hozzá nem nyúltunk, mer a szülő levelei, az megint egy olyan dolog.* És egy gyereknek nem is lehet a szülő felett, én mindig azt mondom, nemcsak a gyereknek, hanem általában az életben, hogy egyik-másik olyan tiszta, hogy ő a másik felett ítéletet mond. De mire föl. Semmit nem mondok Jolánkára, de mire föl, senkit ne bántunk, az ember a másik életébe ne szóljon bele. Na, neki ezek voltak hitet és erőt adó valamik, ezek a levelek. Úgyhogy amiket még kapott leveleket az édesapám, ezek sajnos, *így mondom, hogy sajnos, azok mind Csabánál vannak.* Amit én írogattam aztán Balázs bácsiéknak, azok java része megvan, nagyon sok régi levele az anyunak a testvére, a Mária, az Anna meg a Ferenczy Zoltán is ugye. Csabánál vannak [...] Az édesanyám testvéreinek a levele a Mancsi néniel, nálam is van levél, csak azok java része, mikor költözködtünk, ugye, anyukámnál volt, és ugye, a levelek Csabánál maradtak, sőt olyan levél is van, ugye, amit még én kaptam fiúktól, és az is Csabánál van.”²⁹

A levelek legfőképp az apa, illetve a szülők tárgyaiként nyerik el hangsúlyos szerepüket. A családon belül, ahol szervezett módon nyílik lehetőség a tárgyak hagyományozására, ott szerepek formálódnak a levél birtoklására vonatkozóan is. A szülőktől örökölt tárgyak őrzését az emlékekhez való viszony is meghatározza. A vizsgált esetben az anya leveleit a lány őrzi, tehát egy nemi szerep szerinti megosztás is tetten érhető. Szerepet játszhat az is ebben a folyamatban, hogy Becze Mária férjhezmenetelével elköltözött a családi háztól, így a szelekciót egyaránt meghatározták az érzelmi és pragmatikus motivációk.

A levelek rekontextualizálása a család számára csoportos visszaemlékezésre nyújtott alkalmat, melynek során a családtagok tudása újraszerveződött, kiegészítést nyert, illetve emlékeik megosztását és közös narratívába szervezését eredményezte. A közös szövegkonstrukció eredményeként egy új, koherens(ebb) történet jött létre.³⁰

A Becze Balázssra való emlékezésnek jól meghatározott struktúrája van, amely mindegyik megkérdezett személynél tetten érhető. Kezdeti fázisban a hivatására vonatkozó információkat közlik, mivel ez határozza meg azt a tulajdonosságát, amely reprezentatív formába önthető. A mindennapokat megelőző ember-

ként beszélve róla a negatív sémák kerülnek fókuszba. A róla forgalmazott kép a család bármely tagja számára ugyanazokat a motívumokat tartalmazza: mesteremberként elismerést érdemlő személy, de családi státusza, illetve erkölcsi értékrendje elfogadhatatlannak minősül bármelyikük számára. A Becze Balázsról való beszélés negatív konnotációk sorozatát indítja el, olyan sztereotípiák élnek róla, amelyek a családtagok számára áthagyományozódnak.

A család tagjai az írott szövegekkel kapcsolatban határozott nézeteket vallanak, pontosabban ezzel szembeni elvárásrendszerük hangsúlyos. A családfa rekonstruálása az írott források segítségével történt meg, saját emlékezetükre támaszkodva ennek vázolója sikertelenségbe fulladt. A családban két kiemelkedő forrás szolgál ennek alapjául: az imakönyv és a Brassay Sándor által összeállított genealógiai táblázat a mellékelt leírással. Az imakönyvet, amelyet Becze Sándor örökített át, ereklyeként őrzi a lánya.³¹ Kiemelkedő funkcióval és olyan szakrális töltettel van jelen lánya életében, amelynek többletjelentése a család más tagjai számára nem rendelődik hozzá. Az imakönyvben szereplő írott szöveg esztétikai és tartalmi vonatkozásban értékelődik újra meg újra. Bizonyítékként szolgál, illetve legitimálja a háborúban való részvételt, a család értékrendjében reprezentáns elemként válik forgalmazhatóvá.

3. Összegzés

■ Az elemzésre kiválasztott írott mikro-tárgy univerzum szerzői, tulajdonosai és használói eltérő szándékkal és funkcióval sajátítják ki és reprezentálják az iratokat, és az általuk bevont történeteket újabb és újabb kontextusba helyezve.

A közvetett és a közvetlen interakció, valamint a kommunikáció kontextuális összetevőinek különbözősége meghatározó módon befolyásolja – a formán túl – a tartalom szerveződés mikéntjét is. A beszédesemény összetevőinek szabályszerűségei másként érvényesülnek a szóbeliség és az írásbeliség kontextusában. A generációkon belül és között megvalósuló együttélés kognitív kontextusa ilyen értelemben nemcsak szervezője a beszédeseményeknek, hanem egyben azok aktualizálójaként és hagyományozó keretétől is szolgál. A beszélgetés során egy tudatos mi-történet konstruálása működött, a különböző tulajdonságok és értékek építése pedig az oppozíciók mentén történt. A beszélgetést aktivizáló tárgyak biografikus és kontextuális rekonstrukciója rámutat azokra a viszonyrendszerekre, amelyekbe létzésük során többszörösen beágyazódtak, és azokra a jelentésekre, amelyeket ennek során akkumuláltak.³² A levelek újabb és újabb jelentéstartalmakkal bővülnek a generációról generációra való örökösödés során. Az egykori levelezői kör egyetlen ma is élő tagja a primer kontextusba helyezi a leveleket. Az örökösök azokat a szekunder jelentéseket tárják fel, amelyek az idő során a tárgyakhoz tapadtak.

A családon belül a különböző személyek számára a családtagokkal való levelezés más-más funkciója válik fontossá: Becze Sándor számára olyan médium, amelyhez erős emotív és pragmatikus jelleg társul, a levelezés által az otthonmaradtakkal való kapcsolattartás valósul meg, mindemellett lánya számára hagyományápolási reflexiója érhető tetten, a levelek a rokoni kapcsolatok elmélyítésének és megerősítésének közegévé válnak.

A levelekhez mint kihelyezett emlékezethez, információt tartalmazó és konzerváló médiumhoz való viszony generációnként és rokonsági foktól függő eltéréseket mutat. A levélíró lánya a levélbe foglalt történeteket olvassa, értel-

mezi, kontextualizálja, emlékeit ezek a referenciák befolyásolják. A levélíró unokahúgai számára információs tartalomtól független emléktárgyként váltak jelentőssé, az akkumulált jelentéstartalmak mentén szervezve az emlékezési mechanizmusokat.

Becze Balázs leveleinek összesítő táblázata

Sor-szám	Keltezés	Keltezés napja	Feladás helye	Címzés helye	Feladó	Címzett
L.01.	1956. VIII. 18.	szombat	Arad	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze család – gyerekek
L.02.	–		Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs
L.03.	é.n. IX/20.		Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs
L.04.	1958. III. 27.	csütörtök	Budapest	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.05.	1958. IV. 21.	hétfő	Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.06.	1958. IV. 18.	péntek	Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.07.	–		Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.08.	é.n. IX. 29.		Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Rózsi és Balázs
L.09.	1956. IV. 5.	csütörtök	Szalacs	Gyergyószárhegy	Annuska	Becze Rózsi és Balázs
L.10.	1956. VI.		Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs, Rózsika és Kati
L.11.	1955. III. 27.	vasárnap	–	Gyergyószárhegy	Annuska	Becze Balázs és Rózsika
L.12.	–		–	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs és Rózsika
L.13.	é.n. IX. 21.		–	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.14.	1956. VI. 18.	hétfő	–	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs és Rózsika
L.15.	é.n. XII. 9.		Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs, Rózsika, Béla, Erzsi
L.16.	1957. XII. 12.	csütörtök	–	Gyergyószárhegy	Kádár Mária	Becze Balázs
L.17.	1943. VII. 6.	kedd	Budapest	Gyergyószárhegy	Barta Sándor	Becze Balázs
L.18.	1942. X. 20.	kedd	Gyergyószárhegy	–	Kádár Kati	Becze Rózsi
L.19.	1951. II. 27.	kedd	Hídvég	–	Jenő és Kati	Keresztapa
L.20.	1957. XII. 28.	szombat	(Pókaszepetke)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.21.	é.n. XI. 29.		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs és Rózsika
L.22.	1939. III. 21.	kedd	Kolozsvár	Gyergyószárhegy	Becze Balázs	Kovács Sándorné
L.23.	1943. VI. 12.	szombat	Gyöngyös	Gyergyószárhegy	Simon és családja	Becze Balázs
L.24.	é.n. VI. 25.		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.25.	é.n. VII. 5.		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs, Rózsika, Kati
L.26.	é.n. III. 9.		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs

L.27.	én. VIII. 22.		(Pókaszeptek)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.28.	–		–	Gyergyószárhegy	Becze Mária	Becze Balázs, Rózsika, Erzsike, Béla
L.29.	1958. IV. 20.	vasárnap	–	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.30.	–		Baja	Gyergyószárhegy	Becze Mária Slezák Károlyné	Becze Balázs és Rózsika
L.31.	én. XII. 16.		Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Bálint és Kati
L.32.	1956. I. 30.	hétfő	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor és a gyerekek	Becze Balázs
L.33.	1956. IV. 18.	szerda	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.34.	1956. II. 20.	hétfő	(Pókaszeptek)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.34b	1956. II. 23.	csütörtök	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Mária	Becze Balázs és Rózsika
L.35.	1978. IX. 30.	szombat	Baja	Gyergyószárhegy	Becze Mária Slezák Károlyné	Becze Balázs és Rózsika
L.36.	én. V. 4.		Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs és Rózsika
L.37.	én. VI. 28.		(Pókaszeptek)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.38.	1956. X. 19.	péntek	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs és Rózsika
L.39.	én. IX.		(Pókaszeptek)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs és Rózsika
L.40.	1955. IV. 5.	kedd	(Pókaszeptek)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.41.	1976. IX. 30.	csütörtök	(Baja)	Gyergyószárhegy	Becze Mária Slezák Károlyné	Becze Rózsika és Balázs
L.42.	1959. III. 22.	vasárnap	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.43.	én. VIII. 18.		(Pókaszeptek)	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.44.	1955. III. 15.	kedd	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.45.	én. XII. 6.		(Pókaszeptek)	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs
L.46.	–		Román	Gyergyószárhegy	Sanyi	Becze Rózsika és Balázs
L.47.	1966. III. 12	szombat	Budapest	Gyergyószárhegy	(Becze) Csaba	Becze Balázs és Rózsika
L.48.	(1957) IV. 15.	hétfő	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L. 49.	én. VII. 10.		Arad	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.50.	1959. I. 25.	vasárnap	Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L.51.	én. XII. 9.		Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándor	Becze Balázs
L. 52.	én. IV. 19.		Pókaszeptek	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Rózsika és Balázs
L. 53.	–		Kajár	Gyergyószárhegy	(Becze Mária)	Becze Rózsika és Balázs
L.54.	1963. XI. 27.	szerda	Gyergyószent- miklós	Gyergyószárhegy	Gondos Gyárfás	Becze Balázs és Béla
L. 55.	1944. I. 28.	péntek	Körösmező	Gyergyószárhegy	Szász Bálint	Becze Balázs
L.56.	–		–	Gyergyószárhegy	Ella néni	Becze Rózsi Balázs és Teréz
L.57.	1954. X. 29.	péntek	–	–	–	–

L.58.	–		–	–	–	– (Mariska szülei)
L.59.	1947. III. 10.	hétfő	Szárhegy	–	Karolin	(Becze) Rozsika
L.60.	–		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Rózsika és Balázs
L.61.	é.n. II. 8.		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Rózsika és Balázs
L. 62.	–		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs
L.63.	é.n. III. 9.		(Pókaszepetk)	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Rózsika és Balázs
L. 64.	é.n. VIII. 22.		–	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs
L. 65.	é.n. X. 6.		–	Gyergyószárhegy	Becze Sándorné Kádár Edith	Becze Balázs
L.69.	–		Nagyvárad	–	Annuska	Pali
L.67.	1942. VIII. 5.	szerda	Marosvásárhely	Gyergyószárhegy	Fülöp	Becze Balázs
L.66.	1942. VII. 18.	szombat	Marosvásárhely	Gyergyószárhegy	Fölöp	Becze Balázs
L.68.	–		Pókaszepetk	Gyergyószárhegy	Becze Mária Slezák Károlyné	Becze Rózsika és Erzsike

■ JEGYZETEK

1. Ebben a témában konkrét esetelemzést Keszeg Vilmos végzett munkája elméleti és módszertani alapul is szolgál. Keszeg Vilmos: *Kelt levelem... Egy mezőszéki parasztasszony levelezése*. Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 6. Györfly István Néprajzi Egyesület, Debrecen, 1996.
2. Keszeg Vilmos kiemeli Erick Donald Hirsch megállapítását a közlési szándék és műfaji normák betartásának megvalósulására vonatkozóan, továbbá Pierre Bourdieu elméletét a hatalmi elit privilegizált helyzetére vonatkozóan a kompetenciák kialakításában és a divatos műfajok követésére és megsértésére vonatkozó megállapításokat Alfred L. Kroebertől. *A történetmondás antropológiája*. Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kvár, 2011. 73.
3. Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kvár. 2008. 187–384.
4. Keszeg 2011. 14–35.
5. Keszeg 2008. 27.
6. Dauphin, Cécile: Pour une histoire de la correspondance familiale. *Romantisme*. 1995. 89–99. 92. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/roman_00488593_1995_num_25_90_3055# (2011.03.28.)
7. Lepetit, Bernard: Építészet, földrajz, történelem. In: Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (szerk.): *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1995. 33–51. 38.
8. Chartier, Roger – Hébrard, Jean: Entre public et privé: la correspondance, une écriture ordinaire. In: Roger Chartier (dir.): *La correspondance. Les usages de la lettre au XIXe siècle*. Fayard, Paris, 1991. 451–458. 452.
9. Az íráshasználat egyéni vonatkozását, a speciális élethelyzetekre vonatkozó narrációtípust, a műfaji kritériumot, illetve az írás habitusára vonatkozó mentalitást mint kánonszervező elvet történeti források kapcsán Tóth Zsombor értelmezte. Tóth Zsombor: Műfaj vs. íráshasználat? In: *Uő: A történelmem terhe*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kvár, 2066. 333–406.
10. Lásd Thomas, W. – Znaniecki 2002–2004-ben (eredetileg 1918–1920-ban) kiadott hatkötetes munkája, amelyben az emigrált lengyelek közel 15 000 levelének elemzése kapcsán vizsgálták a társadalmi csoportokat szociológiai megközelítésben. Thomas, William Isaac – Znaniecki, Florian: *A lengyel paraszt Európában és Amerikában 1*. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2002.
11. Markiewicz-Lagneau, Janina: Az önéletrajz Lengyelországban avagy egy szociológiai módszer társadalmi alkalmazása. In: Küllös Imola (szerk.) *Az életrajzi módszer. Documentatio Ethnographica 9*. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Bp., 1982. 11–29. 11.
12. Becze Balázs 27 éves korától 66 éves koráig terjedő időszak.
13. A család genealógiai tábláján az 1959-es év van feltüntetve Becze Sándor halálának időpontjaként.
14. „Ez itt az édesapám gyönyörű írása, ez az apukám írása, a biza, Becze Sándor írása, hát olyan írása volt, messziről lehet látni. Nézzük csak: Csókoljuk Antiékat, Sándorékat, Jóska bácsiékat, Bartis Ignácékat, Ferencz Gyuriékat, Czimbalmas Andrást, Czimbalmas Pistát, Keresztes Bandit, ez édes [...], Gurzó Ignác. Tudod ki a Gurzó Ignác? Ajaj, Júlia tatája. Mert az ő neki a Gurzó és ez Zöld Lajos apunak a legjobb barátja volt, Keresztes Pisták. Ferencz, Oláh Alberték Szárhegyen van az a faház, egyedüli széky faház, ahogy jövünk a tempom alatt, fagerenda, ő az Oláh Alberték. Ő is édesapámnak nagyon jó barátja volt. Ezek mind jó barátai voltak. S küldi neki az üdvözlöt, s az összes jóbarátja, ez az édesapám írása. Mikor apukámmal jártunk

ide.[Akkor ismerte meg őket] Mert ezek mind szárhegyi jóbarátjai. Bartisok, igen, ezek mind neki a kebelbarátai voltak Igen, ott voltunk, Sándor bátyád, Edit, Mária, Csaba, ott voltunk és ötvenhat augusztus nem tudunk jönni. Mára huszadikán most megyünk a postára, a fehér szandált, igen, mert Szárhegyen volt, Aradon voltunk és onnan írta az apukám a levelet, mert volt, amikor nem tudtak lejönni az édesanyám testvére állta a költséget.” [B.(S.)M.]

15. Leveleiben a címzettről más levelezőtársak által megírt információkkal operálva mond köszönetet.

16. Goody, Jack – Watt, Ian: Az írásbeliség következményei. In: Nyíri K.–Szécsi G. (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség*. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig. Áron Kiadó, Bp., 1998. 111–128.

17. A társadalmi szerepek szerint megosztó levélírói gyakorlatokról Lahire, Bernard: *Masculin-féminin. L'écriture domestique*. In: Daniel Fabre (dir.) *Par écrit. Ethnologie des écritures quotidiennes*. (Mission du patrimoine ethnologique. Collection Ethnologie de la France. Cahier, 11.) Textes réunis par Martin de la Soudiere et Claudie Voisenat. Édition de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris, 1997. 145-161. és Dauphin 1995. 89–99.

18. Az interjúk során Becze Balázs levélírásra fordítható időmennyiségét a gyerektelen családi állapotával magyarázták.

19. Becze Sándor és családja gyergyószárhegyi látogatásai alkalmával Becze Balázsnál szállt meg, amely a kapcsolatuk elmélyülésére és levelezésük intenzitására is hatással volt.

20. 1. Becze Sándor generációja, 2. Becze Balázs generációja, 3. Becze Balázs unokahúga.

21. A levél örökségként, emléktárgyként, biografikus és genealógiai történetet hordozó közegeként, legitimáló iratként, önaffirmációs dokumentumként is megjelenik az interjúk során.

22. „Ezt Olga leírta, ezt tudja ő, ezt kérdezd meg tőle. Leírta ő azt az ágat. Nem tudom elmesélni, egyszer le kell rajzoljuk, nem tudom hogy.” [B.M.]

23. Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 2004. 165–172.

24. Például egy személy biográfiájának felelevenítésekor olyan személyek kerülnek a beszélgetés középpontjába, akik lényeges információkkal rendelkeznek a témáról. A meghatározó információ alapszintjei: első kézből hallott, illetve megtapasztalt.

25. „Úgy került haza. Balázs elment Kolozsvárra és Béla Bukarestbe. S akkor Kolozsváron Balázs az összes, ráeső vagyon elitta, elprédálta, elnőzte. Nagyon szerette a nőket.” [B.M.]

„Hát mit. Amikor, mit tudjak mondani? Eléggé, szakmabelileg jó volt, az életbe eléggé csapongó volt.” [B.O.]

26. A kézzel írott levelezés a korabeli technika kínálta lehetőségek közül a legkézenfekvőbb információközlő és kapcsolattartó közeg. Az interjú során elhangzott, hogy más információközlő technikához a nem mindennapi történések – többnyire halálesetek – alkalmával fordultak.

27. A házasságkötés, az összeköltözés olyan fordulópontként jelenik meg több esetben, amely alkalmat teremt a levelek szelektálására. Ugyanerre a tényre világít rá a gyergyószárhegyi Barabás Juliánával készített interjú is. Férjhezmentele kötelező módon arra a cselekedetre készítette őt, hogy korábbi (főként férfi levelezőpartnert tartalmazó) leveleitől valamilyen módon megszabaduljon. A házasságban azokat a leveleket őrizte meg, amelyeket férje írt neki jegyességük idején.

28. A dől betűvel szedett szövegrészek a levélhagyaték hagyományozódásának mozzanataira és feltételeire utalnak.

29. A költözés iratokra néző káros hatása többször is elhangzik a beszélgetés során.

30. László János: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. A társas tudás modern szociálpszichológiai elméletei. Scientia Humana/Kairosz, Bp., 1999. 113.

31. „Mert viszont volt egy imakönyve. Két imakönyve volt, az egyik volt ez, a másik pedig akkor kapta, mikor őt avatták Csíkszeredába a vármegye házábanál, s a másik imakönyvét, amikor meghalt a kezét összetették és levitte magával. És ezt, kérték, az én öcsém is mondja, hogy adjam neki, mondom: »Nem adom, mert az édesapám után ez egy akkora [...]«, és ez az imakönyv, amikor menekültek negyvenháromba, akkor került Magyarországra. Ez az imakönyv most jön először ide, hatvanhárom év után, ez az imakönyv. Hát képzelj el, hogy milyen egy érték, hatvanhárom év után most jön ez az imakönyv Somlyóra. »Emlék az 1916 év augusztus hó. 28-án történt román betörés alkalmával a tölcsvári szorosból. Becze Sándor császári és királyi, 82-es székely gyalogezredben. Ez egy ereklye.« [B.(S.)M.]

32. Fejős Zoltán: Az idő – képzetek, rítusok, tárgyak. In: Uő (szerk.): *A megfoghatatlan idő*. Tanulmányok. Tabula könyvek.2. Néprajzi Múzeum, Bp., 2000. 7–25. 19.